

Manualni oblici komunikacije

Radić Muhvić, Vedrana

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:049232>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-17**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

VEDRANA RADIĆ MUHVIĆ

MANUALNI OBLICI KOMUNIKACIJE

Završni rad

Pula, 2015.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

VEDRANA RADIĆ MUHVIĆ

MANUALNI OBLICI KOMUNIKACIJE

Završni rad

JMBAG: 0145019303, izvanredni studij

Studijski smjer: predškolski odgoj

Predmet: Pedagogija djece s poteškoćama u razvoju

Mentor: doc.dr.sc. Mirjana Radetić Paić

Pula, studeni 2015.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Vedrana Radić Muhvić, kandidat za prvostupnika predškolskog odgoja, ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojeg necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, studeni 2015.

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Vedrana Radić Muhvić dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom „Manualni oblici komunikacije“ koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 13.11.2015.

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD	5
2. GLUHOĆA	6
2.1. Oštećenje sluha	6
2.2. Stupanj oštećenja sluha	7
2.3. Modeli gluhoće	7
2.3.1. Medicinski model	7
2.3.2. Sociološki model	8
2.4. Posljedice oštećenja sluha	8
3. MANUALNI OBLICI KOMUNIKACIJE	10
3.1. Ručne abecede	10
3.1.1. Jednoručna abeceda	10
3.1.2. Dvoručna abeceda	11
3.2. Manualno kodirani znakovni jezici	14
3.3. Izvorni znakovni jezici	15
4. STRUKTURA ZNAKOVNOG JEZIKA	16
4.1. Fonologija	17
4.1.1. Mjesto tvorbe znaka (lokacija)	17
4.1.2. Oblik šake	18
4.1.3. Vrsta pokreta	19
4.1.4. Orijentacija dlana	20
4.1.5. Nemanualna obilježja znaka	21
4.2. Morfologija	22
4.3. Sintaksa	23
5. UPORABA ZNAKOVNOG JEZIKA KROZ POVIJEST	25
6. ZNAKOVNI JEZIK U HRVATSKOJ	29
7. MITOVI O ZNAKOVNIM JEZICIMA	31
8. PREDRASUDE PREMA GLUHIMA	34
9. ZAKLJUČAK	37
10. SAŽETAK	38
11. SUMMARY	39
12. LITERATURA	40

1. UVOD

Slušanje je jedna od stvari koju mnogi od nas uzimaju zdravo za gotovo. Tek će rijetki od nas, vjerojatno oni koji imaju gluhe roditelje, braću, sestre, prijatelja ili poznanika, pokušati na trenutak „zatvoriti“ uši da bi vidjeli kako je biti s one „druge strane“, kako je živjeti u tišini. Vidjeli bi tada ptice koje lete, ali ne pjevaju, lišće po kojem gaze, ali ne šušti, ljude koji govore, ali bez riječi.

A koliki je tek značaj komunikacije? Ne možemo ni zamisliti kako se osjeća malo dijete koje svojim roditeljima ne može prenijeti svoje želje, strahove, misli, pitanja, koje se ne smije šalama dok se svi oko stola smiju. Kako se osjećaju roditelji kojima se rodi gluho dijete i ne znaju na koji način s njime komunicirati, kojim putem krenuti i je li to uopće pravi put?

Činjenica jest da čujuć i jako malo znaju o gluhoći, gotovo ništa. Zbog predrasuda i neznanja čine se ogromne pogreške koje kasnije određuju život gluhog djeteta. Stručnjaci često donose pogrešne dijagnoze, jer ne znaju znakovni jezik pa ne mogu uspostaviti komunikaciju, defektolozi izvještavaju o lošim jezičnim sposobnostima gluhog djeteta, a dijete ima čak natprosječno razvijen ekspresivan jezik, samo u drugom modalitetu. Sve su to dijagnoze koje mogu ostaviti biljeg na djetetu do kraja života. Čime opravdati stručnjake koji savjetuju roditelje, čak i inzistiraju, da sa svojim gluhim djetetom komuniciraju samo oralnim putem? A dokazano je da usvajanje znakovnog jezika utječe na pozitivan cjelokupni razvoj djeteta na svim područjima i stvara dobar neurološki temelj za usvajanje oralnog jezika kao drugog jezika. Ni mali Francuzi ne usvajaju prvo engleski jezik.

Cilj je ovog rada „razbiti“ mitove o jeziku koji su ukorijenjeni kod čujućih osoba, a to je moguće samo ako se čitaču uspije dočarati znakovni jezik kao „materinji jezik“ gluhih, jezik koji je priznat u svijetu, koji je istraživani i opisan sa svim svojim karakteristikama i obilježjima. Ovaj rad donosi obilježja i karakteristike hrvatskog znakovnog jezika.

Isto tako, važno je suočiti se s predrasudama koje imamo o gluhima kao osobama, jer ih kroz naše predrasude „etiketiramo“ u svakodnevnom životu, ali ne iz loših namjera, već iz neznanja. Krajnje je vrijeme da prestanemo biti pasivni te da neznanje pretvorimo u znanje, a potom i u praksu.

2. GLUHOĆA

Da bismo govorili o manualnim oblicima komunikacije, potrebno je prije pojasniti pojam gluhoće, jer oba pojma u neraskidivoj su vezi.

Većina ljudi nikada nije susrela ili upoznala gluhu osobu. To ne čudi s obzirom da je samo 0,1% populacije gluho. Upravo iz tog razloga javljaju se mnoge predrasude i stereotipi u gledanju na gluhe osobe. Što je hendikep manje vidljiv, njegove su posljedice manje shvatljive okolini pa je u skladu s time gluhoća hendikep koji javnost najmanje razumije. U slučaju gluhoće, osoba je u prvom redu gluha, a tek potom osoba. Opažaču gluha osoba djeluje kao da se ne razlikuje sve dok ne progovori. Tek kod komuniciranja postoje poteškoće u razumijevanju govora gluhe osobe, a primjećuje se i neobična kvaliteta glasa gluhe osobe (Ivasović i Andrijević Gajić, 2009).

2.1. Oštećenje sluha

Razne su bolesti i stanja koja uzrokuju oštećenje sluha. Mogu se pojaviti od trenutka začeća pa do starije dobi, stoga ih dijelimo na:

- a) prenatalno (prije rođenja),
- b) perinatalno (za vrijeme poroda i dva tjedna nakon poroda) te
- c) postnatalno (poslije rođenja u svim životnim razdobljima) oštećenje sluha.

Nasljedne bolesti čine posebnu skupinu i tada govorimo o hereditarnom oštećenju sluha.

Često je teško odrediti točan uzrok, ali prema dosadašnjim ispitivanjima možemo govoriti o rubeoli majke za vrijeme trudnoće, nekim virusnim oboljenjima majke i virusnim oboljenjima u prvom tromjesečju. Uzrok može biti i inkompatibilnost Rh faktora.

U samom tijeku poroda uzrok oštećenja može biti nedostatak kisika, ozljeda glave ili raniji porod. Postnatalno oštećenje sluha manifestira se najčešće nakon što se govor već razvio. Uzroci su razni, od antibiotika, diuretika, herpes zostera do poremećaja metabolizma (povišeni šećer, bolesti jetre, bubrega, ateroskleroze).

Važno je napomenuti i involutivnu staračku naglušost koja je u početku je jedva primjetna i dolazi postupno.

2.2. Stupanj oštećenja sluha

Prag sluha uredno čujuće osobe u intenzitetu je od 0 do 20 dB. To je raspon u kojem čujemo šapat i disanje osobe u našoj blizini. Kod nagluhih osoba taj je prag između 26 i 93 dB. Naglušost dalje možemo podijeliti na:

- blagu naglušost (oštećenje intenziteta od 20 do 40 dB)
- umjerenu naglušost (između 41 i 60 dB) i
- tešku naglušost (od 61 do 93 dB).

Da bismo bolje razumjeli ove frekvencije, pomoći će nam sljedeći podatci: prosječna glasnoća disanja jest 10 dB, na oko 40 dB vodi se normalan razgovor, TV program prati se na oko 55 dB, vlak ima frekvenciju od 93 do 95 dB, glasna glazba i motocikl oko 110 dB.

Svako oštećenje iznad 93 dB jest praktična gluhoća. Postotak praktične gluhoće u ukupnoj populaciji osoba oštećena sluha relativno je mali (Juriša, 2012).

2.3. Modeli gluhoće

2.3.1. Medicinski model

Ovaj model, nazvan još i „model deficita“ smatra da je problem u gluhom ili nagluhom djetetu. Gluhoću smatra patološkim stanjem koje je potrebno liječiti. Za one koji izgube sluh nakon što se govor razvio, gluhoća zaista jest težak teret i nedostatak. Potrebna je u takvim situacijama medicinska, audiološka te psihološka intervencija i rehabilitacija. S druge strane, oni koji su od rođenja gluhi, ili pak od najranije dobi, ne osjećaju gluhoću kao nedostatak. Ako pitate bilo koju gluhu osobu, ona ne želi postati čujuća. Paradoks je taj da mnogi stručnjaci posvete cijeli svoj život da bi te osobe, koje su zadovoljne svojim stanjem, „normalizirali“ i integrirali u društvo koje ih ne prihvaća.

2.3.2. Sociološki model

Prema ovom modelu, gluhoća je različitost, a ne invalidnost. Po njemu gluhi predstavljaju jezično-kulturnu manjinu. Njihova hendikepiranost posljedica je neadekvatnih reakcija društva.

Gluhi imaju svoju specifičnu kulturu: prije svega jezik, zatim, povijest, običaje, norme ponašanja, političke strukture, organizacije, umjetnost (Ivasović i Andrijević Gajić, 2009).

Danas u svijetu prevladava sociološki model gluhoće. Očit je u međunarodnim dokumentima za zaštitu ljudskih prava te u znanosti i obrazovanju u razvijenim zemljama (Mahshie, 2007).

U Rezoluciji Opće skupštine UN 48/96 nailazimo na sljedeću definiciju: „Gluhoća je gubitak ili ograničenje mogućnosti sudjelovanja u životu zajednice ravnopravno s ostalim građanima, uslijed manjkavosti u mnogim organiziranim aktivnostima društva, npr. u informiranju, komunikaciji i obrazovanju.“ (Ivasović i Andrijević Gajić, 2009).

2.4. Posljedice oštećenja sluha

Najteže se posljedice oštećenja sluha očituju u području jezika i govora, bez obzira na rehabilitaciju slušanja i govora. Veće oštećenje sluha znači i veće jezične i govorne teškoće. Koliko će osoba usvojiti jezik, ponajviše ovisi o dobi u kojoj je došlo do oštećenja sluha. Ako osoba izgubi sluh nakon što je usvojila govor i jezik slušanjem, neće imati problema u jezičnom izražavanju.

Kako se jezik spontano uči slušanjem, gluha će ga djeca teško naučiti s obzirom na to da ne čuju. Njihova jaka strana jest vid. Ako su djeca od rane dobi izložena znakovnom jeziku, spontano će ga i naučiti i to u istoj dobi kada i čujuća djeca usvajaju govorni jezik. Djeca koja prvi jezik (bio to znakovni ili govorni) nauče u ranoj dobi, kasnije nemaju teškoća sa usvajanjem nekog drugog jezika ili više njih. U suprotnom, ako nisu izložena jeziku u kritičnoj dobi za razvoj jezika, nikada neće tečno naučiti niti jedan jezik.

Postoji predrasuda da gluho dijete koje nauči znakovni jezik neće naučiti govoriti, a zapravo je suprotno. Kako su centar i za govorni i za znakovni jezik u lijevoj hemisferi mozga, tj. na istom mjestu, usvajanje prvog jezika koji je temelj, olakšat će usvajanje drugog jezika u ranoj dobi.

Brojna istraživanja dokazala su da gluha djeca gluhih roditelja koji sa svojim djetetom od rođenja komuniciraju znakovnim jezikom, nakon usvojenog znakovnog jezika lakše usvajaju pisani/govorni jezik kao drugi jezik (Ivasović i Andrijević Gajić, 2009).

Naravno, roditelji su ti koji biraju hoće li dati prednost govornom ili znakovnom jeziku, a to opet ovisi o njihovom prvom jeziku, socijalnim kontaktima, vlastitom iskustvu u rehabilitaciji i edukaciji te uvjerenju koji je za njihovo dijete najbolji izbor. Roditelji koji se moraju suočiti s oštećenjem sluha njihova djeteta dovedeni su u cijeli niz situacija: od prihvatanja djetetova stanja do raznih pretraga po bolnicama i raznoraznih terapija (često i prekomjerno) kako bi se što više utjecalo na djetetov razvoj. Istraživanja ponašanja roditelja u komunikaciji sa gluhim djetetom pokazuju pojačanu direktivnost, pretjeranu stimulaciju i preuzimanje dominantne uloge u komunikaciji. Prevelika zaokupljenost roditelja time ostavlja im malo vremena za spontanu i opuštenu komunikaciju, a malo predverbalno dijete upravo to treba. Kasnije se to vrlo teško nadoknađuje (Bradarić-Jončić, 2000).

3. MANUALNI OBLICI KOMUNIKACIJE

Osobe oštećena sluha koriste različite oblike manualne komunikacija pa ih tako možemo podijeliti u tri osnovna oblika manualne komunikacije:

1. ručne abecede,
2. manualno kodirani vokalni jezici te
3. izvorni znakovni jezici.

Svaki od navedenih manualnih oblika komunikacije ima svoju vrijednost i opravdanost s obzirom na postojeće različitosti u komunikacijskim vještinama koje postoje među gluhim osobama (Bradarić-Jončić, 2000).

3.1. Ručne abecede

To je tri puta sporija manualna forma glasovnog govora što znači da se ručnom abecedom može komunicirati, tj. pisati oko 60 riječi u minuti za razliku od glasovnog govora kojim izgovorimo oko 180 riječi u minuti. Takav način govora izrazito je spor i komunikacija isključivo tim putem nije moguća, jer bi jednostavno bilo nemoguće prenijeti sve informacije (Juriša, 2012).

Zajednica gluhih i nagluhih osoba u Republici Hrvatskoj služi se jednoručnom i dvoručnom abecedom. Obje abecede sadrže sva slova hrvatskog govornog jezika te neka slova stranih abeceda kao što su W, X, Y i Q. Ručne abecede pomoćno su sredstvo u komunikaciji i koriste se u izricanju osobnih imena, naziva ustanova i manje poznatih mjesta, za stručne izraze te pojmove za koje ne postoji dogovoreni znak (Tarczay i sur., 2004).

Razlikujemo jednoručnu abecedu (daktilologija) i dvoručnu abecedu (hirologija).

3.1.1. Jednoručna abeceda

Hrvatska jednoručna abeceda preuzeta je iz američke (internacionalne) abecede te proširena onim slovima koja se koriste samo u našem jeziku. Oponaša mala tiskana slova.

Najčešće se koristi u školama za gluha djecu jer se njome na učinkovitiji način prenose riječi i informacije.

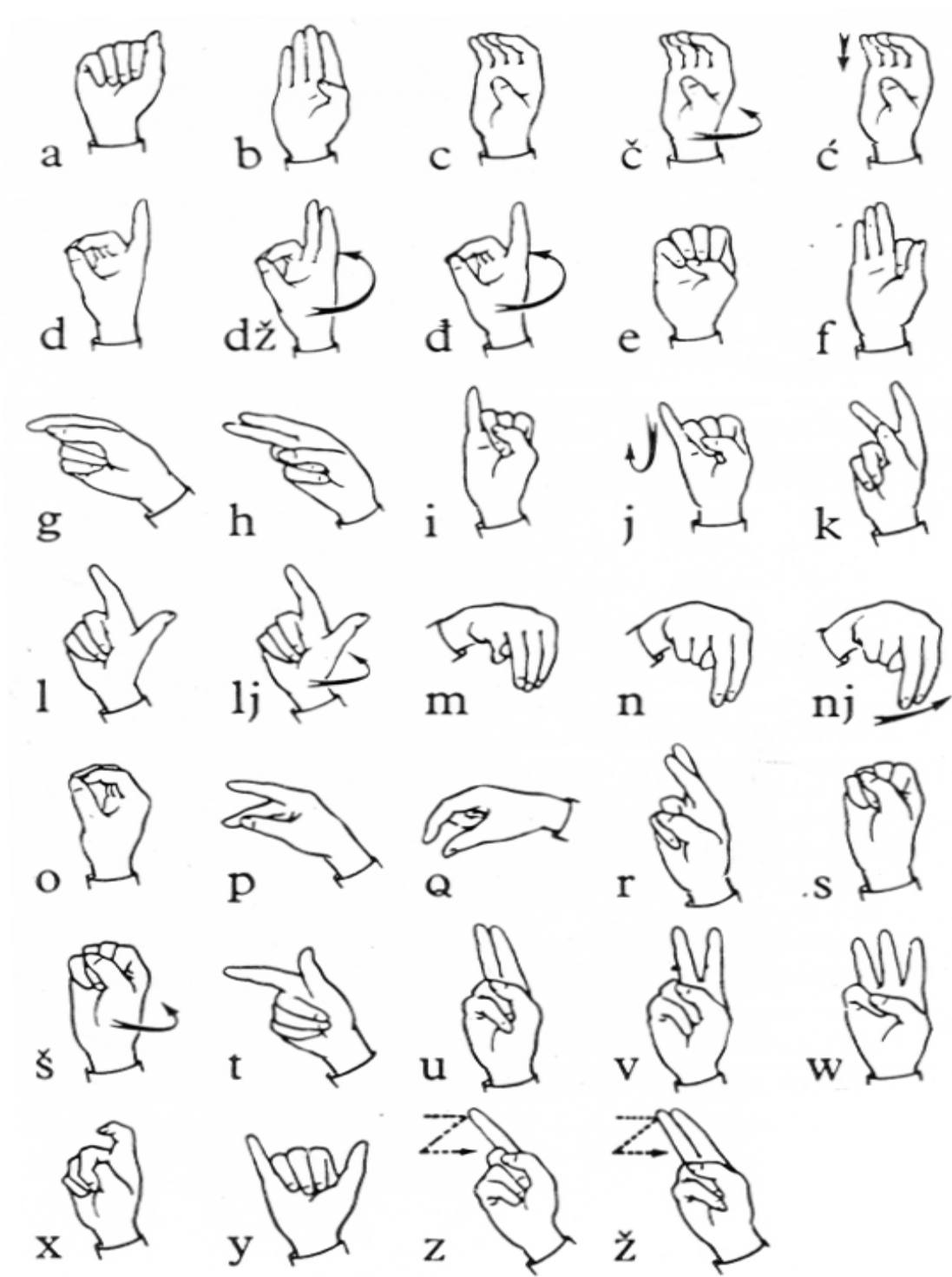
Kada želimo izreći neku riječ koristeći jednoručnu abecedu, mjesto izricanja je u gornjoj desnoj polovici trupa, budući da se izriče desnom rukom. Važno je da se ruka ne pomiče u stranu pri izricanju svakog novog slova, već ostaje na mjestu, a mijenja se samo oblik šake. Najbolje je izricati umjerenim tempom, a svakako treba voditi računa o vještini osobe kojoj se obraća. Ako je pred nama osoba koja izvrsno vlada abecedom, slobodno možemo koristiti brži tempo izricanja. Pri prelasku na svaku novu riječ, potrebno je napraviti stanku (Tarczay i sur., 2004).

3.1.2. Dvoručna abeceda

Hrvatska dvoručna abeceda određenim položajima prstiju ruku oponaša velika tiskana slova hrvatske abecede. Ima dugu tradiciju u zajednici gluhih. Slova dvoručne abecede veća su jer se tvore s obje ruke pa se lakše očitavaju i s veće udaljenosti. Iz tog razloga prevoditelji ju češće koriste na skupovima i konferencijama, ali i gluhe osobe preferiraju ju u komunikaciji.

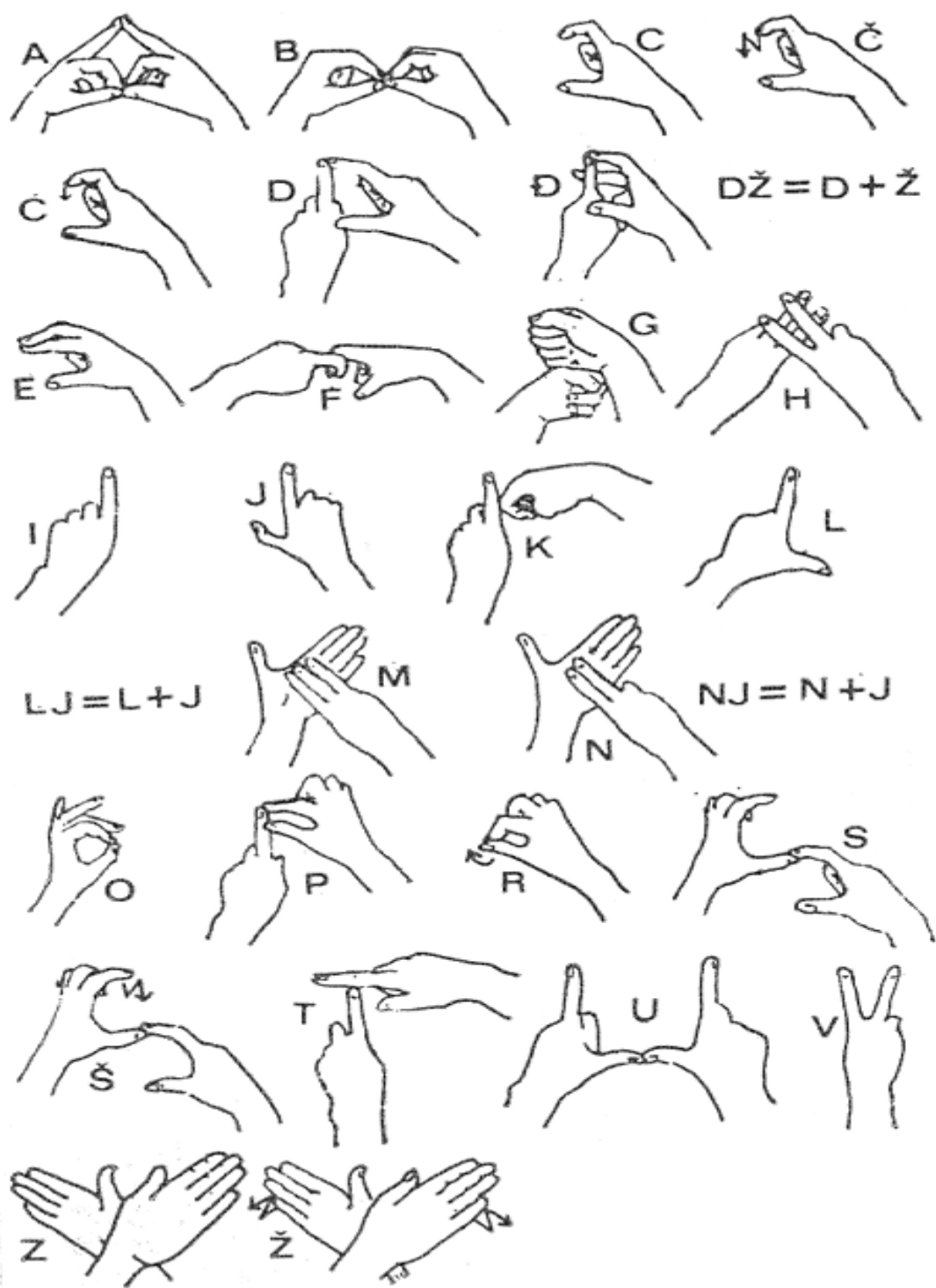
Mjesto izricanja dvoručne abecede je ispred gornje polovice trupa, malo ispod vrata, a način izricanja isti je kod obje abecede.

Kod izricanja kratica dvoručnom abecedom, gluhe osobe izgovaraju jedan glas za jedno slovo dok čujuće osobe izgovaraju slogove. Kao primjer možemo navesti HZZO. Čujuća osobe reći će ha-ze-ze-o, dok će gluha osoba reći h-z-z-o (Tarczay i sur., 2004).

Slika 1: Jednoručna abeceda

<http://uoosbbz.hr/znakovni-jezik/abeceda/jednorucna-abeceda1>, preuzeto 3.10.2015.

Slika 2: Dvoručna abeceda

<http://uoosbbz.hr/znakovni-jezik/abeceda/primjer-dvorucne-abecede-hrvatskog-znakovnog-jezika>, preuzeto 3.10.2015.

3.2. Manualno kodirani znakovni jezici

Odnose se na simultanu istovremenu oralnu i znakovnu komunikaciju. Simultano znakovno oralna komunikacija je vizualizirani govoreni nacionalni jezik kojeg prate znakovi posuđeni iz izvornog znakovnog jezika i znakovi ručne abecede. Ovakvi sustavi komunikacije nazivaju se npr. znakovni hrvatski jezik, znakovni engleski jezik, znakovni talijanski jezik.

Kako gluha osoba s usana očita samo oko 30% glasova, „praznine“ koje nastaju u komunikaciji popunjavaju se pogađanjem smisla poruke. Pritom gluha osoba koristi podatke iz određene situacije (poznavanje konteksta), svoja znanja o svijetu i svoja jezična znanja. Primanje informacija isključivu putem „očitavanja s usana“ za gluhe je vrlo naporno, osobito kada je u razgovor uključeno više osoba. Istovremeno korištenje znakova iz znakovnog jezika te iz ručnih abeceda čini elemente govorenog jezika vidljivijima gluhoj osobi i time mu komunikaciju čini uspješnijom i manje napornom.

Znakovni jezik koji se koristi u simultanoj znakovno-oralnoj komunikaciji nije potpuni jezični sustav, jer mu je oduzeta gramatika. Redoslijed znakova u rečenici prati rečeničnu strukturu govorenog jezika, nedostaje mu sustav mimike lica koja je zapravo facijalni dio gramatike znakovnog jezika. Zahvaljujući lingvističkim i neurolingvističkim istraživanjima, danas znamo da pokreti i položaj usana, obrva, glave, smjer pogleda i dr. prenose informacije o tome kako je rečenica organizirana, tj. prenose obavijesti o gramatičkim obilježjima određene znakovno-jezične strukture.

Simultanu komunikaciju preferiraju čujuć i za komunikaciju s gluhima, jer im je to lakše naučiti, zatim postlingvalno gluhe i nagluhe osobe, tj. one osobe oštećena sluha koje standardno vladaju jezikom čujućih. Njima je ovakav način komunikacije pomoć pri čitanju s usana (Bradarić-Jončić i Mohr, 2010).

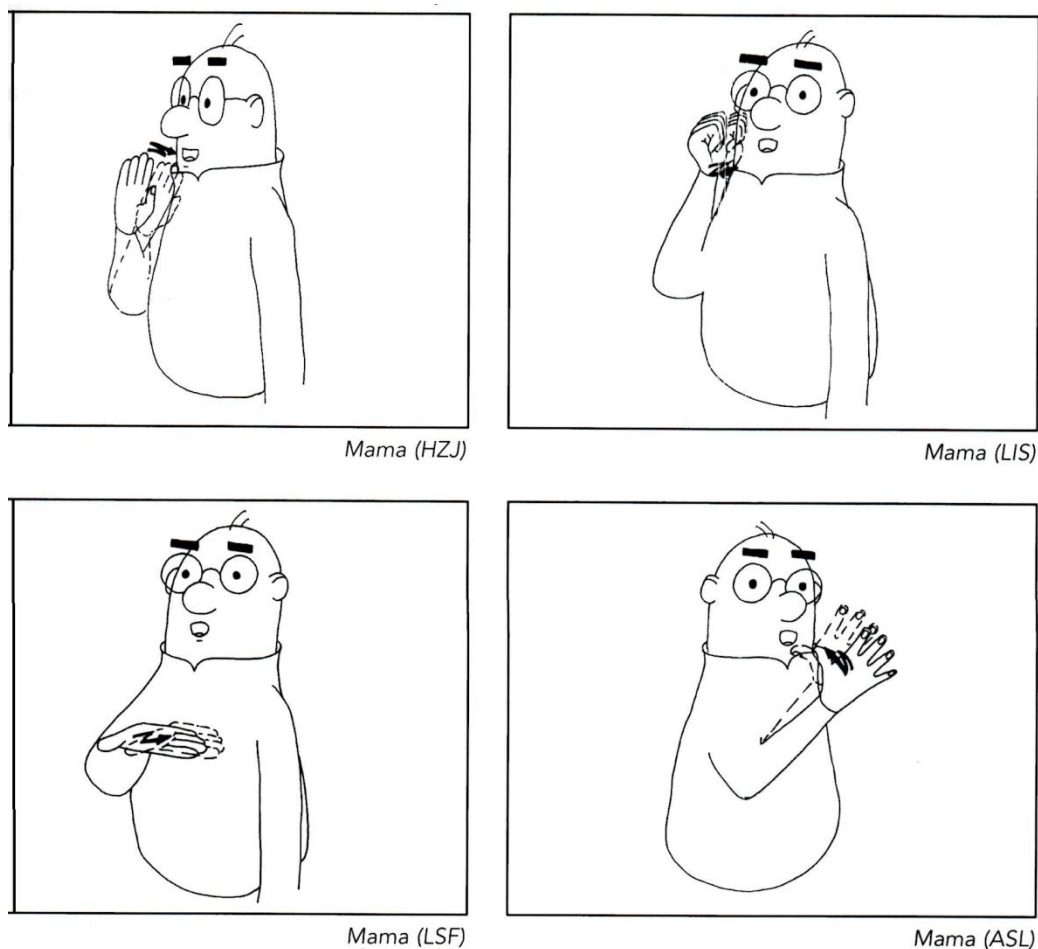
Ovaj se sustav smatra neprikladnim prvim komunikacijskim sustavom za malo dijete, jer je tako malo dijete izloženo mješavini dvaju istovremeno emitiranih nepotpunih jezičnih sustava. Dok je izloženo mješavini dvaju nepotpunih jezika, gluho dijete ne može u potpunosti i kvalitetno usvojiti niti jezik čujuće zajednice, niti izvorni znakovni jezik.

Na ovaj način dijete ne može steći točne spoznaje i stvoriti ispravne generalizacije o tome kako funkcioniraju pravila jednog i drugog jezika. Nemogućnost uočavanja ovih pravila danas se smatra jednim od značajnijih uzroka zaostajanja u jezičnim znanjima gluhih u odnosu na čujuće osobe (Bradarić-Jončić, 2010).

3.3. Izvorni znakovni jezici

To su jezici nacionalnih zajednica gluhih pri čemu je svaki znakovni jezični sustav potpuno neovisan o govornom jeziku čujuće zajednice (Juriša, 2012).

Većina ljudi misli da gluhi cijeloga svijeta koriste isti znakovni jezik. To nije točno. Postoje nacionalni znakovni jezici kao što su hrvatski znakovni jezik (HZJ), američki znakovni jezik (ASL), talijanski znakovni jezik (LIS), francuski znakovni jezik (LSF), australski znakovni jezik (AUSLAN) i mnogi drugi. To su „pravi“ prirodni jezici sa svim obilježjima i sastavnicama jezika. Oni su potpuno neovisni o govornom jeziku, njima je moguće komunicirati bez upotrebe govornog jezika, a preferiraju ga prelingvalno gluhe osobe (Tarczay i sur., 2004).

Slika 3: Riječ „mama“ na različitim znakovnim jezicima

(S. Tarczay i suradnici, Znak po znak 1)

4. STRUKTURA ZNAKOVNOG JEZIKA

U hrvatskome znakovnom jeziku razlikujemo tri načina izvođenja znakova:

1. ručno:
 - a) znakovi koji se izvode jednom rukom
 - b) znakovi koji se izvode s obje ruke, a istovrsni su
 - c) znakovi koji se izvode s obje ruke, ali nisu istovrsni
2. neručno – pomoću drugih dijelova tijela (glava, ramena, trup i dr.)
3. kombinirano – kombinacijom ruku i drugih dijelova tijela (npr. ruke i glave).

U znakovnom jeziku uvijek je jedna ruka dominantna. Najčešće je to desna ruka, a kod ljevaka je ponekad lijeva. Kada se znakovi izvode jednom rukom, uvijek se to čini dominantnom rukom (Tarczay i sur., 2004).

Kod znakova koji se izvode s obje ruke, postoje neka ograničenja. Ako tvorimo dvoručni znak, uvjetom simetrije obje ruke tada moraju imati isti oblik šake, istu lokaciju i istu vrstu pokreta (npr. grad). Kada ruke nemaju isti oblik šake, prema uvjetu dominantnosti jedna je ruka aktivna (dominantna), a druga pasivna (npr. putovnica) (Milković i Bradarić-Jončić, 2007).

GRAD

Slika 4: Riječ „grad“ na HZJ

(Hrvatski savez gluhih i nagluhih,

Hrvatski znakovni jezik)

PUTOVNICA

Slika 5: Riječ „putovnica“ na HZJ

(Hrvatski savez gluhih i nagluhih,

Hrvatski znakovni jezik)

4.1. Fonologija

Znakovni jezici, kao i svaki govorni jezik, posjeduju svoju fonologiju. U govornom jeziku svaku riječ možemo raščlaniti na najmanje znakovne jedinice – foneme. Tako se i u znakovnom jeziku svaki znak može raščlaniti na lingvističke elemente niže razine – manualni fonemi, tj. parametri (Milković i Bradarić-Jončić, 2007).

Na primjeru riječi baka možemo vidjeti od kojih se dijelova sastoji jedan znak:

BAKA

- lokacija: na desnom obrazu
- oblik šake: kandža
- vrsta pokreta: od gore (visina nosa) do dolje (brada)
- orijentacija dlana: unutarnji dio dlana okrenut prema obrazu
- nemanualna obilježja znaka: ovise o kontekstu.

Slika 6: Riječ „baka“ na HZJ

(Hrvatski savez gluhih i nagluhih, Hrvatski znakovni jezik)

4.1.1. Mjesto tvorbe znaka (lokacija)

Mjesto izvođenja, tj. tvorbe znaka je mjesto unutar znakovnog prostora u kojemu nastaje znak. Znakovni prostor proteže se od malo iznad glave pa do struka okomitom linijom te od lakta do lakta kada su ruke blago savinute vodoravnom linijom. U posebnim situacijama moguće je izvoditi znakove i izvan znakovnog prostora, npr. kada se radi o dijelovima tijela ispod struka, kada se nešto želi posebno naglasiti i sl. (Tarczay i sur., 2004).

Znakove možemo tvoriti:

- a) izvan tijela (ispred, sa strane, iznad, kombinacija)
- b) vrat, dijelovi glave: tjeme, čelo, obrve, oči, nos, usne, brada, profil, obrazi, sljepoočnica, uho

- c) dijelovi trupa: ramena, prsa, pazuh, trbuh, bočne strane tijela, kukovi
- d) dijelovi ruke: nadlaktica, lakat, podlaktica, ručni zglobovi.

Slika 7: Znakovni prostor

(S. Tarczay i suradnici, Znak po znak 1)

4.1.2. Oblik šake

Istraživanjem hrvatskog znakovnog jezika prvi se bavio Zimmerman (1986.) koji je dao opis fonologije te svojom analizom utvrdio i opisao 27 različitih oblika šake koji se pojavljuju u HZJ. Milković je 2005. godine utvrdila da postoji 37 oblika šake, a danas znamo da ih postoji 44 (Milković i Bradarić-Jončić, 2007).

4.1.3. Vrsta pokreta

Vrsta pokreta je jedno od najsloženijih oblikotvornih obilježja. Razlikujemo različite vrste pokreta, jednostavne i složene, istovrsne i raznovrsne, ujednačene i neujednačene, a postoje i kombinacije pokreta. Iako je teško pratiti, bilježiti i kategorizirati pokrete, postoje elementi koji nam u tome mogu pomoći i na koje treba obratiti pažnju: put, način, ponavljanje, koordinacija i brzina kretnje pojedinog znaka.

Put kretnje

Pokreti se mogu izvoditi u određenom prostoru u sljedećim smjerovima: gore, dolje, gore-dolje, desno, lijevo, desno-lijevo, prema znakovatelju, od znakovatelja, prema-od znakovatelja, dijagonalno (Milković i Bradarić-Jončić, 2007).

Način kretnje

Osim prostora u kojem se neki znak izvodi, važan je i način na koji se to čini. Pojedini dijelovi ruke mogu se savijati ili saviti u prostoru i mogu izvoditi različite tipove pokreta. U HZJ najčešći su linearni, kružni, polukružni, valoviti, cik-cak i spiralni.

Ponavljanje kretnje

Pozornost u ovom slučaju treba obratiti na to je li pokret paralelni, naizmjenični, radi li se o jednome, dva ili više ponavljanja.

Koordinacija kretnje

Neki pokreti zahtijevaju obvezno uspostavljanje kontakta između desne i lijeve ruke ili između ruke i određenih dijelova tijela. U interakciji dviju ruku one mogu biti odvojene, mogu se dotaknuti, spojiti, zamijeniti mjesta, povezati se djelomično ili se potpuno ukrižiti i jedna ruka može krenuti u prostor kako bi uhvatila drugu.

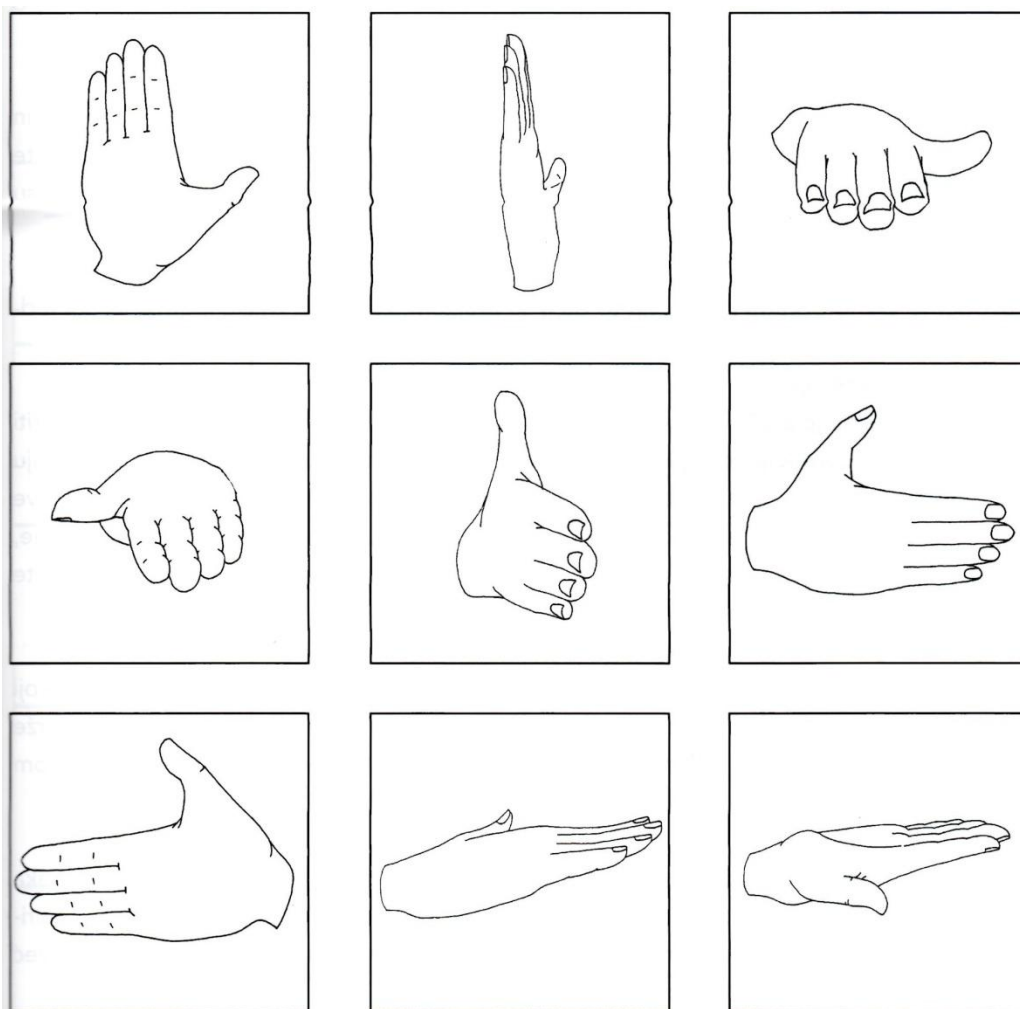
Brzina kretnje

Važno je izvesti li se znakovi brzo ili sporo. Postoje znakovi koji se mogu izvoditi samo određenim stupnjem brzine, jer se često samo promjenom brzine mijenja značenje određenog znaka (Tarczay i sur., 2004).

4.1.4. Orijentacija dlana

Orijentacija dlana je uspostavljeni položaj šake ili obiju šaka u odnosu na tijelo. Kao što je već navedeno kod brzine kretnje (a odnosi se na sve parametre), ukoliko pri izvođenju znaka orijentacija šake nije točna, postoji opasnost da sugovornik zamijeni izvedeni znak s nekim drugim znakom koji ima isti oblik šake i mjesto izvođenja.

Na slici vidimo prikaz nekih mogućih orijentacija šake oblika „ravni dlan s odmaknutim palcem“. Prikazane orijentacije vrijede za sve oblike šaka.

Slika 8: Orijentacija oblika šake „ravni dlan“

(S. Tarczay i suradnici, Znak po znak 1)

4.1.5. Nemanualna obilježja znaka

U nemanualna obilježja znaka ubrajamo *mimiku* koja uključuje karakteristične oblike obrva (podignute obrve, spuštene obrve), očiju (širok otvorene, škiljenje), usana (napućene usne, položaj usana prema dolje, stisnute usne, usne A, usne E, usne U, usne P, usne B, usne S, usne Š, isplažen jezik) i obraza (napuhani obrazi, uvučeni obrazi).

Pokreti glave mogu biti: odmahivanje lijevo-desno, kimanje gore-dolje, naklon glave naprijed, naklon glave nazad te naklon glave u lijevu ili desnu stranu.

Pokreti tijela i samo držanje najčešće se koriste za izražavanje određenih stavova i raspoloženja, ali gotovo uvijek zajedno sa izrazima lica i pokretima glave. Tako se odgovarajućim pokretom tijela kao što su naginjanje naprijed ili nazad, savijanje u stranu i sl. popratni neki znak ili izraz (Tarczay i sur., 2004).

Ne, ni slučajno!

(obrne spuštene, škiljenje, kutovi usana prema dolje, glava prema nazad uz odmahivanje lijevo-desno, ramena i trup blago unazad)

Dugo čekati

(usne A, kimanje glave naprijed-nazad)

Slika 9: Primjeri nemanualnih obilježja

(S. Tarczay i suradnici, Znak po znak 1)

S obzirom na kombinaciju parametara u HZJ postoji pet tipova znakova:

- TIP 1: jednoručni znakovi artikulirani u slobodnom prostoru bez dodira tijela (MORATI, SUNCE)
- TIP 2: jednoručni znakovi koji dodiruju tijelo na bilo kojem dijelu osim suprotne ruke (MAMA, HVALA)
- TIP 3: dvoručni znakovi kod kojih su obje ruke aktivne i izvode identične pokrete (UČITI, SLOMITI)
- TIP 4: dvoručni znakovi kod kojih je jedna ruka aktivna, a druga pasivna te imaju isti oblik šake (NA, RADITI)
- TIP 5: dvoručni znakovi kod kojih je jedna ruka aktivna, a druga pasivna te imaju različite oblike šake (TV, JEFTINO) (Milković i Bradarić-Jončić, 2007).

Bilo koja dva znaka razlikuju se po najmanje jednom parametru. Kao što npr. „m“ i „n“ razlikuju riječi moć i noć, tako se u HZJ npr. razlikuju LIJEN, BIJELO i MILOST po obliku šake („kažiprst, „palac“, „ravni dlan“), zatim BALAVAC, MAJMUN i ŽEDAN po mjestu tvorbe (nos, brada, vrat), brojevi, kao npr. 5, 50 i 500 razlikuju se po vrsti pokreta (trzaj u ručnom zglobu, grčenje prstiju u prvom i drugom članku), dok se npr. osobne zamjenice JA, TI, ON razlikuju po orijentaciji (prema znakovatelju, prema suznakovatelju, u stranu) (Milković i Bradarić-Jončić, 2007).

4.2. Morfologija

O morfologiji i sintaksi navesti ćemo samo najosnovnije karakteristike u HZJ, jer bi ulazeći u dubine otvorili jedno novo poglavlje koje nije tema ovoga rada.

Prema Bradarić-Jončić i Milković (2007) varijacijama u pokretu ostvaruju se i različita značenja. Što se tiče imenske morfologije, pokret kod znakovanja imenica je brži i kraći, dok pokret kod znakovanja glagola ima duže i sporije trajanje. Tako razlikujemo npr. znak PJESMA i PJEVATI, AUTO i VOZITI i dr.

U pogledu glagolske morfologije, variranjem različitih pokreta ostvaruje se vid glagola, npr. uobičajena radnja, radna koja traje neko vrijeme, radnja koja traje izuzetno dugo, radnja koja se iznova ponavlja, itd.

Množina se ostvaruje ponavljanjem pokreta, npr. SLIKA, SLIKE.

Zamjenice su u HZJ kompleksan i organizirani sustav sa sličnostima i razlikama s ostalim znakovnim i govornim jezicima. Artikuliraju se pokazivanjem kažiprstom prema lokaciji u prostoru (osobne, pokazne, posvojne i povratne). Za prvo lice kažiprst je usmjeren prema osobi koja znakuje. Kada se preuzimaju uloge, znakovatelji pokazuju na sebe, ali to se zapravo odnosi na osobu čiju su ulogu preuzeli u pripovijedanju.

4.3. Sintaksa

Osnovni red riječi u HZJ je subjekt-predikat-objekt (SPO), npr. TATA VOZITI AUTO „Tata vozi auto“, DJEVOJČICA ČITATI BAJKE „Djevojčica čita bajke“. Ovakav poredak riječi u rečenici češći je u rečenicama s jednostavnim glagolima.

Ako su neke rečenice, skupine riječi ili same riječi posebno važne i želimo ih naglasiti, ulogu tog naglašavanja ima *fokus*. U govornom jeziku to se postiže mijenjanjem reda riječi i naglaskom, a u HZJ, bez obzira koji element je u fokusu, najčešći red riječi je SPO, nakon njega slijedi SOP, dok je fokusirani element popraćen nemanualnim obilježjima:

- subjekt u fokusu najčešće je označen „kimanjem glave“ i dolazi na početak rečenice, npr. „**TATA** VOZITI AUTO „Tata vozi auto“
- fokusirani predikat najčešće je označen „spuštanjem obrva“ i dolazi u sredini, npr. MAMA **KUHATI** RUČAK „Mama kuha ručak“
- fokusirani objekt najčešće je označen „podizanjem obrva“ i dolazi u sredini ili na kraj rečenice, npr. ČOVJEK **NOVINE** ČITATI „Čovjek čita novine“.

U *kontekstu* red riječi je varijabilan i ovisi o statusu informacije, odnosno je li informacija stara ili nova. U HZJ ispušta se stara informacija, a ono što ostaje nova je informacija. Ako je stara informacija bitna, dolazi na početak rečenice prije nove informacije.

Nemanualna obilježja sustav su facijalne gramatike. Gornji dio glave, posebice obrve i položaj glave važne su za sintaktičku strukturu rečenice i određuju je li rečenica izjavna, upitna ili niječna. Donji dio lica, naročito oblik i položaj usana nose informacije o pridjevima i priložnim oznakama (Milković i Bradarić-Jončić, 2007).

Činjenica da u znakovnom jeziku nema morfoloških nastavaka u imeničkoj i glagolskoj morfologiji, da nema pomoćnih glagola i slično, smatrala se dokazom njegove primitivnosti, dizgramatičnosti i bila je glavni argument onima koji znakovni jezik nisu

priznavali kao takav. Danas se različitost strukture znakovnog jezika ne smatra kao primitivnost i dizgramatičnost, već se na njegove specifičnosti gleda kao na prilagođenost jezičnog signala vizuospacijalnom modalitetu komunikacije (Bradarić-Jončić, 2000, prema Valli i Lucas, 1992; Sachs, 1991; Lane i sur, 1996). To znači da je omogućena jednaka brzina prijenosa informacija u znakovnom jeziku kao i u govorenom jeziku, iako su pokreti ruku sporiji od pokreta jezika.

5. UPORABA ZNAKOVNOG JEZIKA KROZ POVIJEST

Sada kada smo razložili manualne oblike komunikacije i dobili dojam što oni ustvari jesu, možemo govoriti o uporabi znakovnog jezika kroz povijest pa sve do danas. Kada kažemo *uporabi*, prije svega mislimo na sustav organiziranog školstva za gluha djecu.

Kroz povijest često su se javljale polemike o ulozi i značaju manualnih oblika komunikacije u životu gluhih, što je usko vezano uz obrazovanje gluhe djece. Te polemike bile su vezane uz teškoće pri svladavanju školskih programa, koje proizlaze iz teškoća komunikacije prelingvalno gluhe djece. Nametalo se mnogo pitanja – na koji način naučiti djecu govoru i jeziku čujuće zajednice, na koji ih način opismeniti, omogućiti im usvajanje školskih znanja, na koji način poticati cjelokupni razvoj gluhog djeteta, i na kraju krajeva, gdje je u svemu tome mjesto manualnim oblicima komunikacije i u kakvom su oni odnosu prema postavljenim ciljevima odgoja i obrazovanja gluhe djece.

Javne rasprave o problemu manualne i oralne komunikacije gluhih prisutne su od samih početaka organiziranog javnog školovanja gluhih, dakle od druge polovice 18. stoljeća. Često su te rasprave bile praćene žestokim sukobljavanjem suprotnih stajališta, a u nekim sredinama prisutne su i danas.

Stavovi prema manualnim oblicima komunikacije, rezultirali su različitim pristupima u edukaciji gluhe djece. Povijesno gledajući, možemo govoriti o četiri pristupa u edukaciji gluhe djece: manualnom, oralnom, totalnom te bilingvalnom-bikulturalnom pristupu.

Manualni pristup svoje ishodište ima u prvoj javnoj školi za gluhe u svijetu. Osnovao ju je gluhi svećenik Charles Michelde'lEpee u Parizu 1770. godine. Od svojih gluhih učenika naučio je rječnik znakova, proširio ga osmišljavajući nove znakove te je unio elemente gramatike francuskog jezika poput posebnih znakova za morfološke nastavke, pomoćne glagole itd. Stvorio je tako sustav kojeg je nazvao „metodičkim znakovima“. Danas bismo taj sustav slobodno mogli nazvati znakovnim francuskim jezikom. Upravo ta „francuska metoda“, a tako i znakovni francuski jezik prenosi se iz škole u Parizu, za de'lEpeeova života, i kasnije, za života njegova sljedbenika Sicarda, u novoosnovane škole u raznim europskim gradovima. S vremenom su ti europski gradovi znakovni francuski jezik prilagodili svom nacionalnom jeziku, odnosno jeziku čujuće većine. U Ameriku ga je 1817. godine iz pariške škole prenio Thomas Hopkins Gallaudet, zajedno sa Laurentom Clercom i to u prvu školu za

gluhe u Americi, u Hartfordu, Connecticut. Manualni francuski jezik prilagodili su engleskom jeziku te su poučavali učitelje gluhe djece tom komunikacijskom sustavu. Tako se obučavanje gluhe djece u školama s manualnim pristupom odvijalo isključivo na manualno kodiranim nacionalnim jezicima. U to se vrijeme smatralo da je izvorni znakovni jezik gluhih primitivan, da nema gramatiku i da je općenito inferiorniji u odnosu na jezik čujućih, te da je stoga potrebno elemente gramatike nacionalnog jezika unijeti u sustav znakovno-jezične komunikacije. Smatralo se da je potrebno vizualizirati jezik čujuće većine kako bi ga gluha djeca lakše naučila. Takav sustav komunikacije koristio se u školama. Izvorni znakovni jezik i dalje je opstojao u zajednicama gluhih onog vremena.

Od samih početaka školovanja gluhih, prisutan je bio i drugačiji stav prema manualnoj komunikaciji. Pojava *oralnog pristupa* u obrazovanju temeljila se na stavu prema kojem je upotreba manualnih oblika komunikacije štetna za usvajanje govornog jezika, razvoj govora i mišljenja gluhe djece te se, stoga, njihovo poučavanje treba odvijati isključivo korištenjem glasovnog govora. Tvorac ovakvog pristupa u edukaciji bio je Samuel Heinicke, utemeljitelj prve škole za gluha djecu u Njemačkoj, osnovanoj 1778. godine u Leipzigu.

Na Međunarodnom kongresu učitelja gluhe djece u Milanu 1880. godine, na temelju donesenih zaključaka, svim školama u Europi preporuča se oralni pristup, a manualni oblici komunikacije istiskuju se iz škola.

Desetljeća koja su slijedila „etiketirala“ su znakovni jezik kao primitivan, suviše slikovit, dizgramatičan sustav komunikacije, koji onemogućuje izražavanje apstraktnih pojmova i ideja te je time štetan za razvoj glasovnog govora, a time i mišljenja gluhe djece. Smatralo se da ne posjeduje gramatiku (danas znamo da to nije točno) pa prema tome i nije jezik. Školovanjem u školama s oralnim pristupom i samim gluhim osobama bila je usađena u svijest ideja da je znakovni jezik manje vrijedan pa tako i njih obilježava kao manje vrijedne i oštećene osobe.

Krajem šezdesetih godina javlja se *ideja totalne komunikacije* kao kompromis, tj. pokušaj pomirenja dvaju suprotnih pristupa u edukaciji i komunikaciji gluhih osoba. Donosi je 1967. godine Roy Holcom, gluhi učitelj iz Indiane, SAD. Ona potiče korištenje svih raspoloživih oblika komuniciranja s gluhima, dokle god je razmjena informacija učinkovita. U početku je ovo bila filozofija, a kasnije se razvila i u pristup u edukaciji gluhe djece. Obuhvaćala je i komunikaciju govorenim jezikom, uz čitanje govora s lica i usana i korištenje ostataka sluha, i manualne oblike komunikacije, i čitanje, i pisanje. Manualni oblici

komunikacije u praksi su se, u okviru ovog pristupa, svodili na simultanu znakovno-oralnu komunikaciju, a rjeđe na upotrebu izvornog znakovnog jezika gluhih. Mogli bi zaključiti kako je ideja totalne komunikacije doprinijela učvršćivanju simultane znakovno-oralne komunikacije u školama za gluhu djecu.

Od šezdesetih godina naovamo, ponovno se pojavljuje interes za znakovni jezik. Provede se mnoga lingvistička istraživanja, kojima se opisuje struktura znakovnog jezika, psiholingvistička istraživanja, koja otkrivaju važne spoznaje o usvajanju znakovnog jezika kao prvog jezika u male gluhe djece te istraživanja s ciljem da se utvrdi povezanost između rane manualne komunikacije i razvoja osobnosti gluhog djeteta (komunikacijske vještine, spoznajni, emocionalni i socijalni razvoj, školska postignuća). Rezultati dobiveni ovim istraživanjima značajno su doprinijeli priznavanju ravnopravnog statusa znakovnog jezika gluhih u svijetu.

Bilingvalni-bikulturni pristup u edukaciji gluhe djece posebno je osmišljen i razrađen u Švedskoj i Danskoj, a sve je više rasprostranjen i u drugim zemljama Europe, Amerike te u Australiji. Radi se o preustroju čitavog sustava edukacije gluhih, od primjene ranih interventnih programa u radu s čujućim roditeljima i malim gluhim bebama, do osiguravanja pristupa mladim gluhim osobama sveučilištima uz podršku tumača, edukacije i zapošljavanja gluhih učitelja u vrtićima i školama za gluhu djecu. Ranim interventnim programima čujući roditelji imaju mogućnost učiti nacionalni znakovni jezik, pruža im se pomoć i savjeti u odnosu s djetetom te se uključuju u život zajednice gluhih kako bi njihova djeca bila okružena gluhim vršnjacima, ali i odraslim osobama i tako odrastala u okruženju koje potiče njihov cjelokupni razvoj. Posebno je važna uloga gluhih odgajatelja i nastavnika u školama, jer oni postaju model govorne i socijalne identifikacije gluhe djece i mladeži, stoga je vrlo važna i njihova profesionalna osposobljenost.

Prevođenje priča iz slikovnica s pisanim tekstom na znakovni jezik razvija kod djece zanimanje i motivaciju za pisanu riječ. Školski sadržaji obrađuju se prvo na znakovnom jeziku, a zatim na jeziku čujuće većine, pri čemu važnu ulogu također ima pisana riječ. U komunikaciji i poučavanju koriste se izvorni znakovni jezici odraslih kako bi dijete shvatilo da se radi o dvama različitim jezicima.

Gluhi učenici stječu i znanja o jeziku svoje zajednice. Poučava ih se gramatici njihova jezika kao što čujuća djeca stječu znanja o svom jeziku pod pretpostavkom da postoji opis

jezičnih sastavnica nacionalnih znakovnih jezika. Isto tako, upoznaju svoju kulturu, povijest, umjetnost, običaje, stvaralaštvo, kao i kulturu većinske zajednice te njihove različitosti.

Zahvaljujući ovakvom pristupu s obzirom na kvalitetniju razinu obrazovnih postignuća i dostupnost visokoškolske naobrazbe, činjenica je da je u svijetu sve više gluhih osoba s fakultetskom naobrazbom, među kojima je sve više onih s doktoratom znanosti. Gluhima je pružena mogućnost da razviju svoje sposobnosti i usvoje znanja u skladu sa svojim potencijalima. Ogroman je to napredak današnjih generacija kojim su probijene granice u kojima je poznavanje jezika čujuće većine bilo na razini 4. razreda, odnosno desetogodišnjaka (Bradarić-Jončić, 2000).

6. ZNAKOVNI JEZIK U HRVATSKOJ

Adalbert Lampe (1842.-1905.) bio je prvi gluhi osnivač sustavnog obrazovanja gluhih osoba i prvi gluhi učitelj gluhe djece u našoj zemlji. Školovao se u Bečkom zavodu za gluhu djecu koji je koristio manualni pristup poučavanja. 1885. godine osnovao je prvu školu na znakovnom jeziku. Šest godina kasnije, 1891., Vlada raspušta Lampeov zavod i otvara Zemaljski zavod za gluhonijemu djecu u Ilici 83, gdje se danas nalazi Centar za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“. Slijedeći Lampeov primjer, edukacija se i danas u ovom Centru provodi putem znakovne metode, ali i uz primjenu elektroakustičkih aparata, a temelji se na maksimalnom korištenju ostataka sluha (Tarczay i sur., 2004). Uz ovaj, postoje još dva Centra „Slava Raškaj“ u Hrvatskoj i to u Rijeci i Splitu.

Potreba za sustavnim stručnim radom u nekoj od institucija ponekad je jedino prihvatljivo rješenje, barem na neko određeno vrijeme. U instituciji postoji timski stručni rad koji uključuje rehabilitaciju slušanja i govora u grupi, individualne vježbe slušanja i govora, stimulacija pokretom, glazbena stimulacija itd.

Nedostatak ovog modela obrazovanja i rehabilitacije je odvajanje djeteta od roditelja, osim ako ne žive u gore tri navedena grada. Djetetu je time uskraćena obiteljska komunikacija i obitelj kao takva. Smještanjem djece u obitelj skrbnika, nastoji im se nadomjestiti njihova obitelj (Jelić, 2005). Ostaje uvijek činjenica da je dijete zakinuто za vlastitu obitelj i svakako to ostaje kao jedan biljeg njegova djetinjstva i odrastanja.

S druge strane, Poliklinika za rehabilitaciju slušanja i govora „SUVAG“ koristi se verbotonalnom (oralnom) metodom. Njezin utemeljitelj i utemeljitelj današnje verbotonalne metode jest Petar Guberina (Tarczay i sur., 2004).

Ovu metodu već smo objasnili, a evo i par riječi jedne djevojke koja je opisala na pet stranica svoje iskustvo obrazovanja u poliklinici „SUVAG“: „Slijepa osoba se ne rehabilitira da nauči gledati svojim očima; paraplegičar se ne rehabilitira da nauči hodati; SUVAG rehabilitira osobe s oštećenim sluhom da nauče govoriti, a sluh i govor su tijesno povezani. ... Do velikih promjena došlo je kada sam shvatila neke stvari na vjeronauku koji se održavao na znakovnom jeziku. Shvatila sam da sam tijekom cijelog školovanja bila zakinuた za pomoć koja bi mi omogućila da u potpunosti pratim nastavu i predavanja. Shvatila sam da sam bila zakinuた za potpuno praćenje komunikacije, a na to imam puno pravo. U životu, nakon svega

proživljenog, ta je spoznaja još jedan veliki most koji, s mukom, treba prijeći. I glasujem za to da nam se omogući punopravna nazočnost u svim razinama društvenog života, pa makar i uz pomoć znakovnog jezika, čemu se u SUVAG-u posebno protive.“ (Lisak Brkičić, 2011).

Ono što se u svijetu počelo intenzivno razvijati oko 1975. godine, a danas bi mogli reći da je kod nas napokon i zaživjelo, jest odgojno-obrazovna integracija, a 20 godina unazad zamjenjuje se konceptom inkluzivne edukacije. Da bi edukacija gluhe djece u redovnoj školi bila „inkluzivna“, sve informacije dostupne čujućoj djeci, moraju biti dostupne i gluhoj djeci i to na način da se osiguraju prevoditelji (Bradarić-Jončić, 2005).

Ideja inkluzije je pozitivna, školovanje djece s teškoćama u razvoju zajedno s vršnjacima u sredini u kojoj žive. Kod gluhoće, međutim, postoji mogućnost da se ta ideja koja bi trebala biti lijek, pretvori u svoju suprotnost. Postoji mogućnost da integracija postane segregacija ako nema tumača, jer ako dijete ne može komunicirati s okolinom, ne razumije predavanja, ne razumije što se od njega traži, osjeća se izolirano. U razvijenim zemljama odavno je napuštena ideja zatvaranja škola za gluhe, jer integracija nije model koji može funkcionirati za svu djecu. Na sreću, danas postoje stručni timovi, asistenti i obrazovni prevoditelji koji kvalitetu integracije mogu dovesti na visoku razinu i uvelike olakšati učiteljima rad u nastavi (Ivasović i Andrijević Gajić, 2009).

Nažalost, i bogate države teže se nose sa troškovima tih usluga, a kako ne bi naša. Možemo se samo nadati da na put kojim smo krenuli nikad nitko neće staviti rampu.

Slika 10: Crtež gluhe djevojke, nacrtan u srednjoj školi, prije nego što je dobila obrazovnog prevoditelja, o odražava kako se osjećala na nastavi

(V. Ivasović i L. Andrijević Gajić, Gluho/nagluho dijete u redovnom obrazovnom sustavu)

7. MITOVI O ZNAKOVNIM JEZICIMA

Kada nešto ne poznajemo dovoljno, niti to temeljito i kritički proučimo, unaprijed stvaramo svoje mišljenje ili sud o tome, stvaramo predrasude. Predrasude su vezane uz negativne stavove prema npr. različitim religijama, etničkim ili rasnim skupinama, ali i prema pripadnicima različitih manjina.

S druge strane, mit je grčka riječ kojom se označava priča koja u određenoj kulturi ima funkciju objašnjavanja stvarnosti. Uzmimo za primjer *mit o sreći*, mit o *američkom snu* i sl.

Mitovi o znakovnim jezicima predstavljaju vjerovanja u čujućoj većini, a vezana su uz negramatičnost, slikovitost, univerzalnost, primitivnost i ostale predrasude o znakovnim jezicima i zajednici gluhih osoba.

Mit 1: Znakovni jezik je univerzalan

Ovaj mit već smo „pobili“ kada smo razložili izvorne znakovne jezike. Važno je reći da su ASL, BSL, LSI, HZJ i ostali razvijeni neovisno jedni o drugima te se međusobno razlikuju kao što se razlikuju i nacionalni govorni jezici. Gluhe osobe koje pripadaju različitim znakovno-jezičnim zajednicama ustvari se ne razumiju i njihova je komunikacija ograničena. U takvim situacijama gluhi će se snaći pomoću gestikulacija, pokazivanja, mimike, crtanja u zraku, no dublje diskusije nisu moguće.

Mit 2: Znakovni jezik bi trebao biti univerzalan

Kada bi to bilo tako, i čujući cijelog svijeta govorili bi jednim te istim jezikom, a znamo da to nije tako. Međutim, postoji tzv. međunarodni znakovni jezik, *Gestuno ili International Sign Language*. Koristi se na međunarodnim skupovima, kao što je Svjetska federacija gluhih (WFD), zatim na sportskim događajima poput Olimpijskih igara gluhih i sl.

Prvi naziv *gestuno*, danas je u potpunosti van uporabe, a zamijenio ga je naziv *međunarodni znakovni jezik*.

Mit 3: Znakovni jezik je pantomima

Pantomima uključuje pokrete cijelog tijela, kao i pokrete bilo kojeg dijela tijela. Znakovanje je, s druge strane, ograničeno na *prostor znakovanja*, tj. prostor koji se proteže od malo iznad glave do malo ispod struka. S druge strane, znakovni jezici posjeduju složenu

strukturu gdje manje jedinice, tj. riječi stvaraju strukture više razine, odnosno rečenice koja ne postoji u pantomimi.

Mit 4: Znakovni jezik je slikovit

Prvo od obilježja koje posjeduju jezici i drugi sustavi komunikacije jest da se sastoje od simbola koji su dogovoreni. Npr. hrvatska riječ *pas* ili engleska riječ *dog*, nemaju nikakve veze sa stvarnim psom; to je riječ sastavljena od simbola koji predstavljaju glasove, a znači „četveronožna dlakava životinja“.

Jednako su tako u znakovnim jezicima znakovi lingvistički simboli koji imaju svoje značenje. Iako neki znakovi podsjećaju na stvarne predmete, npr. telefon, auto, oni su kao takvi dogovoreni.

Mit 5: Znakovnim jezikom mogu se izraziti samo konkretne misli

Lingvističke poruke mogu se odnositi na objekte i događaje koji nisu u neposrednoj komunikaciji. Moguća je i razmjena informacija o objektima i događajima koji u stvarnosti ne postoje, informacije koje su lažne, pogrešne, koje su plod mašte, kako u govorenim, tako i u znakovnim jezicima.

Mit 6: Ručna abeceda je znakovni jezik

One predstavljaju „pisani“ oblik govornog jezika. Ručnim abecedama moguće je „napisati“ bilo koju riječ ili rečenicu, ma koliko ona bila duga ili složena. No, komunikacija abecedom bila bi prespora i dok bi stigli do kraja rečenica, sugovornik se više ne bi sjećao kako je rečenica počinjala, a poruka se ne bi mogla lako i efikasno razumjeti. Zbog toga abecede imaju pomoćnu ulogu u komunikaciji.

Mit 7: Znakovni jezik je vizualna reprezentacija govornog jezika

Oblik komunikacije u kojem je govoreni jezik popraćen leksičkim jedinicama znakovnog jezika te znakovima ručne abecede po potrebi, jest simultana znakovna komunikacija. No, znakovni jezik koji se koristi u simultanoj znakovno-oralnoj komunikaciji nije potpuni jezični sustav, jer je od izvornog znakovnog jezika preuzet samo leksik, a redoslijed znakova u rečenici prati rečeničnu strukturu govorenog jezika. Pri tome je izostavljen sustav facijalne gramatike, kojim se inače prenose informacije o gramatičkim obilježjima te facijalna ekspresija ima ulogu što jasnijeg izgovora.

Mit 8: Znakovni jezik sporiji je od govornog jezika

Relativnu sporost pokreta ruku znakovni jezik nadoknađuje istovremenim emitiranjem s više izvora. Nemanualni znakovi s lica pružaju informacije o tome kako je organizirana rečenica pa možemo zaključiti da za primanje simultano prezentiranih informacija gluha osoba prima jezične informacije s ruku i gornjeg dijela tijela i lica što omogućuje jednaku brzinu prijenosa informacije.

Mit 9: Znakovni jezik nema gramatiku

Kroz cijeli ovaj rad mogli smo vidjeti kako je ovo zaista mit. Jezik koji je nekada bio zabranjivan, jer je smatran dizgramatičnim i primitivnim, danas je priznat i ravnopravan jezik čemu su doprinijela brojna lingvistička, neurolingvistička, psiholingvistička i edukacijsko-rehabilitacijska istraživanja. Znakovni jezik dio je identiteta i kulture gluhih.

Mit 10: Znakovni jezik treba iskorijeniti

Razvivši samosvijest i samopoštovanje, gluhi u svijetu danas nastoje medicinski model gluhoće zamijeniti sociološkim što znači da prolaze (nadamo se da su i prošla) vremena u kojima se pokušava gluhe „normalizirati“ i dolaze vremena u kojima su oni prepoznati i priznati kao manjinska zajednica sa svojim jezikom, kulturnim stvaralaštvom, vrijednostima, običajima, poviješću, udrugama i ostalim sličnim obilježjima koje dijele i druge manjine.

Preporuke za zaštitu i unapređenje nacionalnih znakovnih jezika, a time i ostvarivanje prava gluhih za obrazovanje na znakovnom jeziku, sadržana su u nekoliko akata Ujedinjenih naroda (1994), UNESCO-a (1994) i Vijeća Europe (1998, 2003). U njima se preporuča da se svim gluhim osobama osigura obrazovanje na njihovom nacionalnom znakovnom jeziku, da se osiguraju tečajevi znakovnog jezika za roditelje te da se omogući učinkovito djelovanje službi tumača/prevoditelja u zadovoljavanju svakodnevnih potreba i bolji pristup informacijama gluhim osobama općenito (Milković, 2012).

8. PREDRASUDE PREMA GLUHIMA

Prema Ivasović i Andrijević Gajić (2009), sljedeći redovi donose nam predrasude koje čujuća okolina ima prema gluhim osobama.

- Gluhe osobe nisu nijeme jer proizvode glasove. Izuzetno je rijetko da je gluha osoba nijema. Gluhe osobe i stručnjaci dugo su godina vodili borbu protiv termina „gluhonijem“, no danas je taj izraz ponovno zastupljen u medijima.
- Predrasuda je da gluhe osobe pomoću slušnog aparata dobro čuju. Slušna pomagala pomažu nagluhima u razumijevanju govora, no teško nagluhima često služe samo za orijentaciju odakle dolazi zvuk.
- Često je zastupljeno mišljenje da umjetna pužnica pretvara gluhu osobu u čujuću. Ne, takva osoba je i dalje gluha, samo što uz pomoć kohlearnog implantata dobiva čujnost te više ili manje može razumjeti tuđi govor.
- Gluhi nisu tihi. Upravo zato što ne čuju, nemaju osjećaj da proizvode buku. To je posebno izraženo u dječjoj dobi, jer nagluha i gluha djeca vole kroz igru izazivati intenzivne zvukove te se igrati ritmom i vibracijama.
- Gluhe osobe koje dobro govore ne moraju nužno dobro razumjeti govor. Neki gluhi mogu razviti razumljiv govor, što ne znači da vas razumiju. Slušno pomagalo ne zamjenjuje sluh, gluhoj osobi služi da čuje buku okoline, a nagluhoj pomaže u razumijevanju govora, ali potpuno razumijevanje ipak ovisi o stupnju naglušnosti i uvjetima slušanja.
- Intelektualne sposobnosti gluhih ne razlikuju se od intelektualnih sposobnosti čujućih osoba. Neartikulirani govor tako se često povezuje sa sniženom inteligencijom, što zapravo nema nikakvu uzročno-posljedičnu vezu.
- Netočno je misliti kako gluhi dobro očitavaju s usana. Za njih je to zapravo izuzetno teško, naporno i nepotpuno i zahtijeva veliku koncentraciju. Očitavanje služi gluhima kao pomoć u razumijevanju, ali nije dovoljno za efikasnu i kvalitetnu komunikaciju. Istraživanja su pokazala da sposobnost očitavanja nije povezana s inteligencijom.
- Brojne su predrasude o mentalnom stanju gluhih. Smatra se da su gluhi skloniji psihopatologiji od čujućih osoba, no gluhoća sama po sebi ne podrazumijeva predodređenost na patologiju, a sklonost psihijatrijskim poremećajima jednaka je kao i u čujućih osoba. Međutim, neki poremećaji češće se javljaju kod gluhe djece i

odraslih, ali nisu povezani s gluhoćom, već s određenim postupcima i reakcijama okoline (neprimjereni odgojni postupci, nemogućnost komuniciranja s roditeljima, nezadovoljavanje potreba gluhe djece, svakodnevne frustracije i stresovi u svijetu odraslih).

- Jedna od čestih predrasuda je da se s gluhim osobama može bez teškoća komunicirati pisanjem. Postoje gluhe osobe koje se u sposobnostima pisanja ne razlikuju od čujućih, no većina osoba koja je oglušila prelingvalno ima velike teškoće s razumijevanjem pisanog teksta i pismenim izražavanjem.
- Jedna od najčešćih predrasuda prema manjinama jest da su svi pripadnici neke manjine slični. Populacija gluhih osoba poprilično je raznolika zahvaljujući brojnim čimbenicima: dob u kojoj je došlo do oštećenja sluha, stupanj oštećenja sluha, vrsta oštećenja sluha, slušni status roditelja, način komuniciranja u obitelji, dodatna oštećenja, osobnost, itd. Zato je važno svakoj osobi pristupiti individualno, bez unaprijed postavljenih predrasuda vezanih uz gluhoću.
- Predrasuda je da sve gluhe osobe komuniciraju znakovnim jezikom. Neki gluhi koriste samo govor, a neki imaju minimalne jezične vještine u oba jezika te je komunikacija s njima izrazito otežana.
- Predrasuda je i da gluhi ne vole da ih se naziva gluhima. Za većinu njih to je i najprihvatljiviji naziv i ako nemaju problema s prihvatanjem gluhoće, upravo taj izraz koristit će kao temeljnu odrednicu svog identiteta.
- Većina gluhih ne smatra se invalidima, što god svi mi mislili o tome. Osobe gluhe od rođenja gluhoću najčešće ne doživljavaju kao tragediju. Iz perspektive čujućih izgleda nevjerovatno da mnoge gluhe osobe ne žele čuti i ne smatraju svoju gluhoću invaliditetom. Taj se fenomen očituje u borbi gluhih osoba za priznavanje statusa jezične i kulturne manjine.
- Pogrešno je vjerovanje da su gluhi nesretni. Do takvih zaključaka dolazimo polazeći od našeg stava prema oštećenju, od toga kako bismo se mi osjećali da oglušimo. Naprotiv, gluhi koji su pripadnici zajednice gluhih obično su komunikativni, otvoreni, društveni. Djeca koja su rođena gluha nikada nisu čula i nemaju osjećaj gubitka. To su normalna, zaigrana, vesela, vedra, aktivna i znatiželjna djeca koja trebaju našu ljubav i pažnju, a ne sažaljenje.
- Gluhi najčešće nisu usamljeni. Imaju bogat društveni život, međusobno su povezani, a sport ima posebnu ulogu u njihovu životu. Puno putuje, druže se u svojim klubovima

koji postoje u svakom mjestu. Vode sasvim normalan život, žene se, udaju i odgajaju djecu.

- Gluhi znaju plesati, iako mnogi misle suprotno. Dapače, mnoge gluhe osobe odlični su plesači. Osjećaju vibracije i tako tijelom „slušaju“ glazbu, imaju dobar osjećaj za ritam, lako uče pokrete promatranjem te brzo pamte složenije motoričke pokrete.
- Pogrešno se smatra da gluhe osobe zbog svoje gluhoće neće biti sposobne za obavljanje mnogih zanimanja. Postoje tradicionalna zanimanja za gluhe osobe kao što su grafičari, krojači, bravari, tokari, kuhari i slastičari, autolimari, autolakireri, autoelektričari. Ova zanimanja često zahtijevaju manualnu spretnost, brzinu i preciznost, a ne inovativnost. Gluhoća je, nažalost, još uvijek kočnica u odabiru zanimanja, kako kod nas tako i u drugim državama. Značaj sluha za obavljanje pojedinih zanimanja pretjerano se naglašava, jer često druga osjetila mogu kompenzirati nedostatak sluha i sluh nije nužan za većinu zanimanja. Bez podrške, gluhe osobe najčešće odustaju od svojih snova. Barijere u glavama čujućih osoba stvaraju stvarne barijere pa se često događa da se gluhe osobe ne potiče na više obrazovanje ili im se čak uskraćuje pravo na studiranje.
- **Gluhoća nije bolest, gluhoća je stanje!**

9. ZAKLJUČAK

Stavovi čujućih osoba prema gluhoći, gluhim osobama, znakovnom jeziku u potpunosti se razlikuju od stavova gluhih prema istim. Skloni smo sažalijevati gluhe, smatrati ih u najmanju ruku hendikepiranima, nailazimo na izraze „mutavi“ ili „mlatenje rukama“. Oni pak sebe s ponosom nazivaju gluhima, smatraju da im ništa ne nedostaje jer su gluhi cijeli (ili gotovo cijeli) život, ne smatraju se „mutavima“, a ni krivima, jer nemaju dobro razvijen govor i ne misle da „mlate rukama“, već samo razgovaraju.

Kroz povijest pa sve do danas, mijenjali su se stavovi o poimanju gluhoće i uporabi znakovnog jezika. Mijenjale su se i metode komunikacije u obrazovanju i najčešće se gluhe nije pitalo što oni žele. Da su se osluškivale njihove želje, možda bi generacije i generacije mogle proći kroz život sa puno manje ožiljaka. Oni su samo htjeli komunicirati „svojim“ jezikom. I iako je danas znakovni jezik u svijetu priznat kao ravnopravni jezik, i dalje postoje primitivna razmišljanja i primitivni „sistemi“ koji inzistiraju isključivo na oralnoj komunikaciji gluhih“.

Vrijeme je da se kroz dijalog nađe rješenje za 21. stoljeće – znakovni i oralni pristup ruku pod ruku, da bi pružili gluhoj djeci ono najbolje iz oba svijeta: okolnosti koje će i gluhoj djeci i njihovim obiteljima pružiti najveće šanse za uspjeh.

Na dobrom smo putu.

10. SAŽETAK

U ovom radu definiraju se osnovni pojmovi vezani uz oštećenja sluha: prenatalni, perinatalni i postnatalni uzroci oštećenja sluha te različite vrste oštećenja po stupnju (gluhoća, naglušnost). Objašnjen je medicinski i sociološki model gluhoće. Zatim su razložene osobitosti manualnih oblika komunikacije – ručne abecede, manualno kodirani znakovni jezici, koji se odnose na simultanu znakovno-govornu komunikaciju te izvorni znakovni jezici.

Posebno su izloženi podaci o strukturi hrvatskog znakovnog jezika te je istaknuta činjenica da znakovni jezik posjeduje sve sastavnice kao i govorni jezik. Najočitija razlika je kako se znakovi produciraju i percipiraju. Riječi u znakovnom jeziku nastaju djelovanjem šaka, ruku, torza, glave i lica i percipiraju se vizualno. Kao što se u govornom jeziku svaka riječ sastoji od manjih elemenata, tako je i u znakovnom jeziku svaki znak izgrađen od najmanjih elemenata: mjesta artikulacije, oblika šake, vrste pokreta, orijentacije dlana i nemanualnih oblika komunikacije. Znakovi se razlikuju najmanje u jednom elementu (parametru).

Na kraju je dan pregled uporabe znakovnog jezika u svijetu i u Hrvatskoj te je dokazano kako još uvijek u svijesti čujućih osoba postoje mitovi i predrasude o znakovnim jezicima i gluhim ljudima.

11. SUMMARY

This paper defines the basic concepts related to hearing impairment: prenatal, perinatal and postnatal causes of hearing impairment as well as various types of damage according to its degree (deafness or total hearing loss, partial hearing loss). Medical and social model of deafness has been explained. Peculiarities of manual forms of communication have been also given such as manual alphabet, manually coded sign languages which refer to simultaneous character-verbal communication and original sign languages.

Data on the structure of the Croatian sign language have been particularly exposed, and the fact emphasized that the sign language has all the components as the spoken language. The most obvious difference is in the way how the signs are produced and perceived. The words in sign language are produced by movements of hands, arms, torso, head and face and are perceived visually. As in a spoken language each word consists of smaller elements, so in the sign language each sign is built of smaller elements: place of articulation, handshape, type of motion, hand orientation and non-manual forms of communication. The signs differ in at least one element (parameter).

At the end of the paper is a survey of use of sign language in the world and in Croatia, and it has been established that in the mind of hearing people there are still myths and prejudices about sign languages and deaf people.

12. LITERATURA

1. Bradarić-Jončić, S.(2000), Manualna komunikacija osoba oštećena sluha, Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja 36, 2, str. 123-137.
2. Bradarić-Jončić, S.(2005), Nove alternative edukacije gluhe djece i mladeži u Hrvatskoj, Zbornik radova sa stručnih skupova, Centar za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“, Zagreb, str. 207-2011.
3. Bradarić-Jončić, S. i Mohr, R.(2010), Uvod u problematiku oštećenja sluha, Vjesnik bibliotekara Hrvatske 53, 2, str. 55-62.
4. Hrvatski znakovni jezik, Hrvatski savez gluhih i nagluhih, Zagreb
5. Ivasović, V., Andrijević Gajić, L.(2009), Gluho/nagluho dijete u redovnom obrazovnom sustavu - problem ili izazov?, Hrvatski savez gluhih i nagluhih, Zagreb
6. Jelić, S.(2005), Komunikacijske potrebe – Interdisciplinarnim pristupom do cjelovitih programa, Zbornik radova sa stručnih skupova, Centar za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“, Zagreb, str. 103-107.
7. Juriša, M.(2012), Oštećenje sluha, gluhoća/nagluhost i savjeti za prevladavanje komunikacijskih barijera, Zbornik radova sa stručnih skupova, Hrvatski savez gluhih i nagluhih, Zagreb, str. 9-14.
8. Lisak Brkičić, V.(2011), Što smo dobili u naslijeđe od SUVAG-a?, Obrazovanje gluhih – kamen spoticanja, Hrvatski savez gluhih i nagluhih, Zagreb, str. 52-56.
9. Mahshie, S.N.(2007), Dvojezično obrazovanje gluhe djece, LaurentClerc National DeafEducationcenter, Washington, prijevod Anda Bukvić, Savez gluhih i nagluhih, Zagreb
10. Milković, M.(2012), Što jest, a što nije znakovni jezik?, Zbornik radova sa stručnih skupova, Hrvatski savez gluhih i nagluhih, Zagreb, str. 73-76.
11. Milković, M. i Bradarić-Jončić, S.(2007), Neka obilježja jezičnih sastavnica hrvatskog znakovnog jezika, Zbornik radova: „Bioetički aspekti komuniciranja s gluhim pacijentima“, Medicinski fakultet, Rijeka, str. 43-55.

12. Pribanić, Lj.(2005), Rana intervencija – usmjerenje na obitelj malog gluhog djeteta, Zbornik radova sa stručnih skupova, Centar za odgoj i obrazovanje „Slava Raškaj“, Zagreb, str. 139-142.
13. Pribanić, Lj. i Milković, M.(2012),Što znamo nakon pet godina istraživanja gramatike HZJ?, Zbornik radova sa stručnih skupova, Hrvatski savez gluhih i nagluhih, Zagreb, str. 15-20.
14. Tarczay, S. i suradnici(2004), Znak po znak 1, udžbenik za učenje hrvatskoga znakovnog jezika, Hrvatska udruga gluhoslijepih osoba DODIR, Zagreb
15. Zimmermann, A.(1986), Uvodni seminar o komunikaciji s osobama oštećena sluha, Služba tumača i prevodilaca za osobe oštećena sluha, Zagreb

Internetske stranice

Jednoručna abeceda

<http://uoosbbz.hr/znakovni-jezik/abeceda/jednorucna-abeceda1>, preuzeto 3.10. 2015.

Dvoručna abeceda

<http://uoosbbz.hr/znakovni-jezik/abeceda/primjer-dvorucne-abecede-hrvatskog-znakovnog-jezika>, preuzeto 3. listopada 2015.